

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ У ФРАНЦІЇ

Славному з Славних

В п'ятнадцяті роковини смерти
Полк. Євгена Коновальця
1938 - 1953

Éditions S.C.I.P.

diasporiana.org.ua

СЛАВНОМУ З СЛАВНИХ

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЄДНІСТЬ У ФРАНЦІЇ

Славному з Славних

В п'ятнадцяті роковини смерти
Полк. Євгена Коновальця
1938 - 1953

Éditions S.C.I.P.

ВОЛОДАР НАШИХ ДУШ

...Діла і змагання сторуки
І смерть, — як найвищий вінок.

О. Ольжич

Сторінки часописів, журналів і томів широких студій — заповнені сьогодні журбою за душі молоді. Вільний світ, що стоїть в обличчі смертельної загрози, не може знайти ліку на порожнечу в її душах. Кажуть, що її зіпсула війна, кажуть, що вона хоче вже споживати, нічого собі не заробивши. Але найбільше журяться тим, що вона зовсім не цікавиться великими, життєвими проблемами сучасної доби.

Звихнути молодь — легко й запобігти цьому — це основне завдання проводу кожного народу. Державні народи мають для цього всі засоби: школу, радіо, пресу, молодечі організації, військо. А зрештою у державного народу нема однієї небезпеки: небезпеки денаціоналізації. Державний нарід має змогу на випадок потреби боронити свій край, — витягнути молодь і старих навіть з криміналу й вислати їх на фронт.

Але що має зі своєю молоддю зробити нарід бездержавний, виставлений в повній безборонності на натиск всієї державної й культурно-денаціоналізаційної машини окупанта? Що має зробити бездержавний нарід, коли

його молодь, як і молодь усього світу, хоче радіти й тішитись життям, а система ворожої окупації дає на це змогу лише в своїх рамах, лише тим, що піддалися їй?

В такому випадку є тільки один шлях врятувати молодь для свого народу й є тільки один шлях кинути її у боротьбу не за особисте, а за загальне: переставити її спосіб думання, поставити їй ідеал боротьби, вирвати з її душ ідеал споживання.

Різні народи по різному розв'язують це завдання. Кожен шукає способу, щоб душами молоді оволодів ідеалізм і любов поневоленої батьківщини.

Що мало статися з нашим поколінням і поколіннями майбутніми, коли заграва Революції 1917 р. погасла в крові Армій, що скривавилися, не піддалися, але майже повністю загинули в героїчних, а проте програних, — боях? Україна була роздерта на чотири займанщини й під кожною з них починалась «реальна політика», що була осиковим кілком Визвольних Змагань. Мало того — історіографія Визвольних Змагань 1917-1922, писана самими учасниками їх, отже — найправдивіша, говорила нам, що програли ми через власну незгоду, через власні помилки. Але мало того: ця ж історіографія казала нам, що нас розтороцили дивізії, зложені з українців, що ті дивізії визнавали червоний, але в якійсь мірі «український» уряд, що бодай складався з українців.

А далі? А далі очі всіх були звернені на Київ, а там опинився «батько революції» — проф. М. Грушевський, там на державних катедрах викладали не лише Зеров, але й Єфремов. Туди повертались тисячі змінюховців, що були учасниками Визвольних Змагань. Туди їхали культурні провідники з усіх інших займанщин. Ми не мали приятелів у світі, як не маємо їх і тепер, але нам ставало неясно: де ж властиво ворог? Кому вірити, коли така постать Революції, як Грушевський, — повернувся до Києва, чи ж там ворог?

А які ідеали давало нам ще старше покоління, покоління наших батьків? Вчитись треба — це нам казали. Але й мріяти — казали нам — слід перестати, а треба дивитись реально на світ і життя. Це ж означало, що слід було примиритись з існуючими займанцями й знаходити собі місце в їх державній системі, розуміється, — за ціну покори й зречення самостійницького українського ідеалу.

А проте ми й досі не піддалися ворожій системі. Ми або на чужині, або в підпіллі. А за нами й чергове покоління іде тим же шляхом. Завдяки чому й задяки кому?

Завдяки тому, що душами нашими заволоділи не пророки «реальної політики», а Він, Богом даний Вождь, Основоположник УВО й ОУН. Ми ніколи його не бачили. Він не міг нас запалити своїми промовами на велилюдних вічах, на яких створюється збірна психоза. Він не міг заповнити нашої фантазії участю у демонстраціях, походом у рядах, в блискучих одностроях. Він цього не міг зробити, бо жив у підпіллі, гонений поліціями багатьох країн. А проте — Він став володарем наших душ.

Він бо підняв прапор боротьби, коли Армії вийшли на чужину. Він став на чолі армії підпілля, коли скінчилась боротьба з розгорненими прапорами. Він сам належав до провідних постатей тієї Армії, що скінчила свої змагання програюю. Але він мав відвагу почати наново в далеко гірших обставинах. Мав відвагу почати боротьбу всієї нації, а не тільки її армії. Мав відвагу почати війну, в якій нема капітуляції, в якій нема полону, нема ніяких міжнародних прав. А саме відвагу цінить молодь і нею захоплюється. Тому став Він володарем наших душ.

Нехай сьогодні немодно говорити про фанатизм, нехай сьогодні немодно говорити про захоплення і сліпе віддання. Сьогодні бо світ змучений війною і думає, що може відпочивати. Думає, що проти ворога можна ви-

грати проповіддю. Сьогодні світ зовсім забув слова Лесі Українки: «Що вдіє раб, принижений, нещасний, як стане проповідь читать своїм панам?» І тому сьогодні говорити про безкомпромісовість, говорити про невгнутість, про саможертву й сліпу відданість — якимось незручно, якимось не на часі.

Але компроміси вже коштують сьогоднішній світ дорого й коштуватимуть ще дорожче. Ця компромісовість коштує кожну вільну ще державу того, що її молодь сотками тисяч іде в ряди п'ятих колон, а дальші сотки тисяч пропадають в пустомельстві про «мир за всяку ціну», а навіть ціну власного упокорення.

А Володар наших душ своєю працею і смертю досягнув те, що Україна й її сини в першому ряді боротьби проти Москви, яка поневолює сотки мільйонів і готується поневолити решту. Володар наших душ досягнув те, що Україна не знає сьогодні зміновіховства, як знають його інші народи. Українці сьогодні не знають хитрунства, а знають лише боротьбу проти ворога за найвищий ідеал.

П'ятнадцять років тому впав у боротьбі полк. Євген Коновалець. Впав від ворожої петарди, як вояк на фронті. Це тільки скріпило нас у правильності вказаного Ним шляху, бо показало ще раз, що й Він був вояком, таким, якими кликав нас стати. Він посилав на смерть, але й сам не уникав її. Він вимагав виконання наказу, але й сам його виконував. Він казав не боятись небезпеки й сам її не боявся. Він казав для Батьківщини забути про себе й родину — й так поступав сам, бо ж міг на зустріч до Роттердаму післати когось іншого.

Зраділи всі вороги й засумувала вся Україна на вістку про Його смерть. Не було закутини на всіх просторах України, де б смерть Його не відбилась болісною луною в серцях кожного українця. Навіть противники, навіть вороги признавали Йому, те що ніхто не може

відмовити: Він був людиною чину, чину творчого, чину збройного — а що є важливіше для поневоленої нації і яка є вища вартість взагалі?

Над могилою Його схиляли голови всі, хто розумів, що для нас визволення лежить на довгому шляху кривавої боротьби, в якій нема компромісів. Український Націоналістичний Рух може гордитись перемогою засади, яку поставив і здійснював полк. Євген Коновалець. Націоналісти можуть гордитись тим, що їх заклик до боротьби підтверджується багряною пірамідою, на вершку якої спочиває Вождь, що не ховався в ніякому штабі, що йшов на більшій небезпеки, як Його бойовики.

Сьогодні, в п'ятнадцяті роковини смерті Його, весь український загал хилить голови перед тінями полк. Євгена Коновальця, бо Його ідеал веде не лише наше покоління, а весь український нарід. Різниця світогляду, різниця партійної приналежності — зникає в обличчі Його, що всіх кликав до боротьби й практикою УВО-ОУН довів, що ніяка «реальна політика», ніяке хитрунство, а лише вклад поту й крові веде до перемоги.

Його послідовників і прихильників це останнє ствердження не вінчає лаврами, а вінчає терновим вінком продовження боротьби, сповнення свого обов'язку до кінця, щоб на Останньому суді ми з чистим сумлінням глянули в лице Всевишнього й заслужили Його ласки: щоб Він нас оселив у оселях Своїх разом з Володарем наших душ.

О. Жданович

Д-Р ОСТАП ГРИЦАЙ

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ВОЖДІВ

ДОРОГІ ДРУЗИ!

Дня 25. травня 1926 року впав на вулиці в Парижі від ворожої кулі Головний Отаман військ Української Народньої Республіки — Симон Петлюра. А дня 23. травня 1938 року гине на вулиці в Роттердамі також від руки ворога, що послужився в цім випадку підступно вжитою бомбою, Найвищий Вождь революційних загонів України, творець Організації Українських Націоналістів, полковник Євген Коновалець. І вшановуючи сьогодні 27. роковини смерти Симона Петлюри і 15-ті роковини смертельного атентату на полковника Коновальця, ми закріплюємо в нас культ героїв народу. Культ, що в'яжеться в нас тісно з епохою останніх змагань України за волю і незалежну соборну державу. З усепопним пробудженням національної свідомости і зваги боротись за волю не традиційними меморіялами, петиціями і випрохуванням по передпокоях, а зброєю і визвольним чином.

Той культ героїв навчив нас нового підходу до нашої власної історії. Нового розуміння її ідеологічної ролі, і нового розуміння духовости, існування та історичного призначення власного народу. Бо поки наші останні визвольні змагання не спонукали нас переживати й пізнати власним досвідом, що це таке герой бойового змагання, яка епохальність його ролі і яка це неповторна дорогоцінність — пожертва його труду, то ми, у-

країнці, не звикли були шанувати і не вмiли шанувати наших героїв. Маючи одно з найбільш героїчних історичних минулих між народами культурного світу, ми ще й після Шевченка не знали національних свят в честь великих носіїв історії України. В нас ніби не було ні Ольги, ні Володимира, ні Ярослава, ні великих гетьманів Козаччини. В нас навіть чулася скарга на те, що немає в історії України світлих прикладів великої посвяти та епохальних подвигів. В нечисленних колишніх популярних нарисах історії України повторювалися все одні й ті самі осуди про поодинокі епохи нашого минулого та їх представників. На дешевих малюнках тих історій ми трохи не пів століття бачили все одні й ті самі скучні подоби наших князів і гетьманів, застигли своєю стереотипністю так, що інакше вже ні Ярослава Мудрого, ні Данила, ні Петра Конашевича-Сагайдачного ми й уявити не могли. І здається, що наші мистці і скульптори ще й сьогодні не дуже то торбуються створенням нового, великого стилю в нашій історичній образотвірності...

Як я вже сказав:

Щойно з епохою останніх змагань України за волю і власну державу, тобто з переломовим пробудженням національної свідомості і зваги боротись за волю зброєю, ми створили у себе той культ рідних героїв, що оживотворює в наших душах враз з теперішністю і все наше минуле, вдержує нас з нашою історією в постійнім зв'язку і наче пригадує нам слова великого німецького мислителя, Йогана Готфріда Гердера про те, що Україна **призначена стати Гелладою майбутнього.**

Симон Петлюра та Євген Коновалець, в ряді героїв України з останнього часу — це ті всежертвенні носії наших в черзі останніх визвольних змагань, що діяли і віддали своє життя за ту українську Гелладу майбутнього.

Правда — в розвитку чинів, яких вони довершили, їм не судилась щаслива доля тих Кавурів і Гарібальді, що, почавши збройну і дипломатичну боротьбу за визволення Батьківщини, змогли її покінчити, увінчати славою повного успіху і здійснення державно-творчих

Присяга Січових Стрільців в присутності
Головного Отамана Симона Петлюри
За ним праворуч — полк. Є. Коновалець
(Старокостянтинів, літо 1919 р.)

замислів по лінії наміченого ідеалу. Коли ось Італія у 20-их роках минулого сторіччя починає свою епохальну боротьбу за визволення з-під чужинецького ярма, то вона тут нав'язує майже безпосередньо до визвольних змагань в епоху Наполеона; до кривавої боротьби з деспотом Фердінандом Бурбонським, наїзником на обидві Сіцилії та до тих дипломатичних змагань за волю поневолених народів Європи, що почалися ще по упадку

Наполеона і по Конгресі віденським, а далі — як по його продовженні — Конгресі реакційних держав у Вероні.

До того ж «Італія мілітанс» користується ще й допомогою інтелектуального світу, і то — так, як і зревольтовані греки, або такі ж поляки — в усій Європі. Італійські поети і письменники, як ось Джакомо Леопарді, Уго Фоскальо, Сільвіо Пелліко та Алессандро Манцоні — це перепоєні революційним духом співаки і речники поневоленої батьківщини, а поруч них відомі науковці та публіцисти, як, наприклад, історик Гвіччардіні, Чазаре Бальбі чи Гваріні, такі ж революціонери духом, як і поети. І подібно, як в епоху Байрона новогреки, а у 30-их та 60-их роках минулого сторіччя поляки, революційна Італія має своїх симпатиків, однодумців, а то й ентузіастів у кожному культурнім середовищі Європи. Найбільша поетеса Англії, Єлісавета Беррет Бравнінг, переселюється з Лондону до Фльоренції на постійний побут, щоб жити співгромадянкою з народом, якого героїчний змаг з чужинецьким деспотом вона подивляла і з захопленням музи революції оспівувала.

А в нас, на землях ще з часів кривавої Полтави важко поневоленої України? Правда — були в Європі і великі поети, що і тут, і там бралися за українські сюжети. От, як Байрон, що співав про Мазепу. Віктор Гюґо, теж творець одної поеми про Мазепу. Адальберт Шаміссо у творі про Войнаровського. Фрідріх Боденштедт, як перекладач українських історичних дум ув антології «Ді поетіше Україне» (Штуттгарт, 1845), але ще з піднаголовком «Кляйнруссіше Фолькслідер». Одначе, поза тим про смітник Миколи в Україні — в Європі не говорилося багато. А в Україні самій?

Ми пригадаймо собі з цього погляду ось хоч би наболілий псалом Шевченка в апострофі до колишньої резиденції гетьмана Дорошенка:

«А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу.

Заснула Україна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.

А надію...

Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла...

І, власне, про ті оплакані гіркими сльозами руїни Батьківщини, про ту заглухлу в бур'янах, у цвілі, в болоті і калюжі царських деспотій Україну ми не повинні забувати ніколи, коли хочемо оцінювати гаразд українську революцію в роках 1917-1923. І таких її героїв, як Симон Петлюра і його права рука, його конгеніальний компонент — Євген Коновалець. Вони, всежертвенні основоположники нової Геллади, вони не мали за собою в Європі ніяких філогеленських гуртків. Ніякий Байрон не продавав своїх палаців на те, щоб озброїти полк добровільців у допомогу повстанцям України. Ні — та культурна Європа, яка так дуже милосердилася над греками, вирізаними султанськими яничарами на острові Хіос, яка давала притулок і азиль кожному польському повстанцеві, що після царського погрому польському повстань блукаючим скитальцем шукав захисту в широкому світі, вона не мала тоді для України, для Геллади новітнього, нічого.

Навіть великий Віктор Гюго, той палаючий словом речник усіх покривджених, усіх жертв деспотії, гніту і несправедливості, не лишив у своїх творах ніякого слова протесту проти нечуваного в усій людській історії царського указу з р. 1876, яким заборонялася вся українська культура, українська мова, українська книжка, українська душа і подих української людини. Та про те нам відомо, що на одному з тодішніх конгресів пись-

менників і мистців у Парижі, де Віктор Гюґо був чи не у президії, справа того царського указу була висунена.

Ні, — не стояв в Європі ніхто за Петлюрою і Коновальцем, коли вони починали їх геройський рейд за Україну. Ні, — не обурювалася занадто ота Європа й тоді, коли огидна московська потвора мордувала з жорстокістю підступного хижака — одного в Парижі, а другого в Роттердамі. Так само, як не зважилася ота Європа на ніякий пропам'ятний акт протесту чи відпору і тоді коли диявол Сталін у 30-их роках вигубив голодом двадцять мільйонів українців. Хоч саме той знову ж безприкладний в історії московський злочин — це було своєрідне «Мене, Текель, Фарес», — це було SOS східнього світу в бік Європи, що остерігало її заздалегідь перед тою страшною московською небезпекою, віч-на-віч з якою світ культурного Заходу опинився сьогодні. Бо такому кровожадному Молохові, такій ще дотепер небувалій потворі, як Сталін, вигубити хоч би і пів світу — це просто нічого.

А тепер спитаймо:

Коли ж отак наша Геллада була і є покинена Європою сама на себе, то яке було те рідне українське середовище, в якому наші вікопомні герої ставали до великого діла визволення?

Ну, на це питання міг би історик України зазначити, що в епоху тієї української революції ми вже мали за собою XIX сторіччя, тобто століття нашого відродження, і майже повні два десятиліття сторіччя нового. Але якщо дивитися на той час з точки історичного критика, то треба сказати, що весь той час — **революційного характеру** не має. Аж ген до Шевченка справді революційного поетичного твору в нашій літературі, від «Енеїди» батька Котляревського починаючи, не знайдете. І може тому Шевченко, згадуючи у передмові до другого видання «Кобзаря» 1846-47 «Енеїду», каже про

неї з рискою деякої догани, що «Енеїда» добра, а все таки «сміховина на московський кшталт». І ми дивімося з цього погляду ось хоч би на ті поеми Федьковича, де він оспівує австрійські походи на Італію. Хоч тут поет таки жахається неможливого завзяття, з яким італійці борються проти австрійських полків, де, власне, наші галицькі і буковинські рекрути сходять кров'ю так, що їх білі мундури стають від їх ран червоні. То, проте, не чуємо в поета ні одного слова протесту проти того, що, властиво, той український рекрут бореться проти такого ж поневоленого народу, як і він сам. І що не за волю українського народу проливає він так щедро свою українську кров, а за габсбурзького імператора і його сатрапа Меттерніха.

Або студіймо уважніше психіку того українського сільського населення, зокрема ж його старенького священика, що її розмальовує у поемі «Панські жарти» Франко! Скільки ж блідого гуманізму, примирливої пасивності, а як мало справді революційної активності тут!

А зважмо при тім, що тут справа не тільки в літературі. Бо ті люди, що їх вимальовують Федькович і Франко та всі їх сучасники — це не тільки літературні подоби, ні! Це доволі переконливий праобраз того громадянства, того народу, що то до нього мали звертатися незабаром такі провісники нового духа, нової, сказати б за Шевченком, чистої козацької крові, як отаман Петлюра і полковник Коновалець. Нехай, що вже в 90-их роках ХІХ ст. діє Братство Тарасівців і діють такі організації, як РУП. І певно, що на шляху до революційного зриву вони були етапами. Але скільки поступових партій в нас тоді й не було, всі вони мали здебільшого льокальний і партійними інтересами визначений характер. І тому аж до епохи Петлюри і Коновальця у нас народня маса як цілість, як організм, ще тяжка до революційного зриву, до безумовної відданос-

ти історичній справі нації, тієї відданости, яка опісля вицвітає такими чудовими квітами зваги, квітами пошвасти з підпілля полковника Коновальця, з рядів його УВО — і з рядів Коновальцевої ОУН.

«Український нарід тієї доби — пише М. Горовий у своїм нарисі про Петлюру — щойно збудився до свідомого, як дехто каже — історичного життя. Йому ще бракувало твердості і невмолимости в боротьбі, бракувало йому непохитної впевнености у виключну справедливість своєї справи та в її остаточну неминучу перемогу. До Петлюри і Коновальця він був без провідної революційної верстви. Правда — були Тютюнник, легендарний Черник і шляхетний Міхновський, були рішучі політики і гнучки дипломати, але системи ще не було».

Отак покищо на тлі тієї епохи Франкова пісня про вавилонського раба, в якого мозок раб, і душа раб, і Франкова пісня про паралітика на роздоріжжі, — це ще завжди жахливі символи українського народу.

І коли Франко у «Прологу» до свого невмирущого «Мойсея» тужить за тим, щоб вдати пісню, яка щойно виявила б могутність сил українського велета, то треба сказати, що не в літературі і не в поетів мала зродитись ота чудотворна визвольна пісня України. А зродилась вона на крицевій базі лицарського щиту, що його мали створити Батьківщині обидва великі вожді, Петлюра і Коновалець. Вони, оті у своїх починах згідно об'єднані два виразники духовости України:

Ії Сходу і Заходу.

Бо вони обидва провісники України соборної.

І може тому між ритмами Лесі Українки, тієї прочуйної Кассандри і Сапфо України, ми ще в. р. 1900 зустрічаємо вірш, де предивним способом ніби на відсталь десятиліть відзеркалюється туга поетеси за чимсь, що аж упродовж наближуваного майбутнього мало стати відгуком твердої дійсности, нової душі народу.

—... Я не на те, слова, ховала вас,
І напоїла кров'ю свого серця,
Щоб ви лилися мов отрута млява,
І посідали душі, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими блискавицями, мечами,
Хотіла б я вас виховать, слова!
Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
Щоб краляли, та не труїли серце,
Щоб піснею були, а не квилінням!
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
Не будьте тільки дощикою осіннім,
Палайте, чи паліть, та не в'яліть!

Палайте, чи паліть, — так! Це була в поетеси пісня майбутнього, ніби написана для кадрів голови Генерального Військового Комітету, а далі Головного Отамана Петлюри. І для підпілля полк. Коновальця. І це там під брязкіт зброї родилися ті пісні, що не труїли серця і не були квилінням — майбутні пісні Маланюка, Ольжича й Теліги.

Петлюра і Коновалець! Два вожді, два зброєносці, два стратеги революції, хоч ні один з них в заग्रаві своїх молодих літ не думає, ні не мріє про важливий шлях військовика і державника, який так проречисто мав зде-термінувати все їх життя.

Петлюра виростає як син убогого полтавського візника. Виховується в полтавській бурсі і вчиться в духовній семінарії, на вищих богословських курсах. Рано вже він працює в підпіллі, сидить в царській тюрмі, належить до згаданої вже мною Революційної Української Партії, приналежність до якої стає для нього — як кажеється в одній студії про Петлюру — доброю школою розуміння життя та його оформлювання. Його побут у Києві, на Кубані та у Львові, що після 70-их та 80-их років минулого сторіччя став удруге духовним а-

зилем для культурних та політичних діячів з Великої України, дає йому нагоду пізнати умовини життя на всіх українських землях. А з цим спричинюється в Петлюри до витворення і поглиблення того **соборницького світогляду**, що розмірно так доволі пізно, завдяки

КОМАНДА СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Посередині — полк. Євген Коновалець

По боках — полк. А. Мельник і полк. Р. Сушко

царським та цісарським кордонам, стає врешті точкою сїне ква нон націоналістичного світогляду нашої епохи.

Отак Петлюра висунувся з вибухом революції на перший плян між тими, що стояли вперто за організацією Української Армії, якої він стає душею. А це була переважлива і тому й важка справа, коли візьмемо до уваги тодішню, всіми можливими засобами проваджену а-

гітацію з боку большевицьких найманців, злочинних хитрунів, що тоді, зовсім так само, як і тепер, поширювали свою пропаганду проти війська і мілітаризму на всі сторони світу, за виїмком їх самих, які свої кріси і багнети тримали за плечима ще твердіше, ніж за царату. «Ба, мовляв — що за прекрасна думка перекувати мечі на рала!» А на це, ніби у відповідь большевицькому злодієві, Петлюра в органі «Тризуб» ч. 15 пише: «Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли наше гасло: Незалежна Держава Українська — перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужиткувати рідну землю плодючу з її незчисленими багатствами, не для потреб третього або другого з половиною чи якого іншого інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

«Отож: не забуваймо про меч, учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття, творчої любови до батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, в симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програму для будівництва».

Отаман Петлюра в журналі «Табір» казав: «Ціна крові і жертв, що ними купується мир і добробут нації, завжди буде меншою, якщо раніш подумаємо про відповідальну роллю війська».

І так само важно й цікаво нам читати думки й вислови журналіста Петлюри про найрізніші питання державного будівництва, політичних справ та громадянського життя, між якими, до речі, є дуже цінні думки про обов'язки української еміграції.

«Отак вогнем своєї душі, — каже Ю. Степовий, — Петлюра запалює вояцькі маси своїм безпосереднім прикладом, пориває їх за собою у вирішальні хвилини. Небуденна відвага та хоробрість, що їх він немов зачерпнув з козацьких традицій Кубані, висувають Симона

Петлюру на пост Голови Генерального Військового Комітету, на чоло Військового Міністерства при Центральній Раді, а далі на голову Директорії, де стає Головним Отаманом».

А яким велетенським завдання мусів стати для колишнього полтавського бурсака і семінариста комплекс державнотворчих справ, що їх йому опісля довелось у зв'язку з його урядом влаштовувати. Йому — і його великому товаришеві — Євгенові Коновальцеві.

Дорогі Друзі!

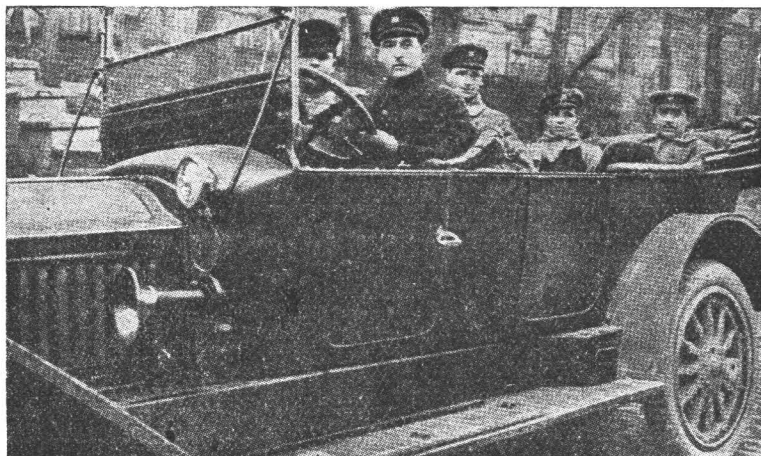
Коли я гляну в минуле, коли згадаю довгі літа моєї письменницької і громадської діяльності, у Відні, коли ще раз пригадаю дні, де мені, як письменницькому комбатантові підпілля УВО і підпілля ОУН, вільно було зустрічатися особисто з чільними представниками його Найвищого Проводу і його найкращих співробітників, тоді живо, немов вони ще раз переді мною, бачу їх усіх. Бачу їх ще раз як живих свідків моєї найціннішої, найдорожчої мені праці мого життя, праці для України, революційної, для України у зброї.

Бачу пана генерала Капустянського, що хоч і високий військовий достойник, є нашому товариству завжди зразково привітним і погідним сеньйором.

Бачу завжди мило і весело всміхненого полк. Романа Сушка, що для літератора і поета завжди має добре слово і глибоко оцінює його праці. Бачу канцлера Сеника-Грибівського, кожночасно готового на веселенький дотеп і такого ласкавого поведінкою, що не знаючи його, ніхто і не здогадався б, що це, попри його постійну усмішку, один з найтвердіших і найзавзятіших діячів нашого підпілля. Бачу дещо суворого поглядом і вдачею інж. Миколу Сціборського, який проте в розмові дивно притягає вас серйозністю свого слова і думки. Бачу незвичайно тонкою поведінкою Ярослава Барановського, з яким, як і з усіма іншими, я ніби ще раз сиджу в кафе Ляндтманн чи там кафе Гайнріхгоф, і разом з тим болю-

чим спомином згадую дивно стрункого ростом, гарного, мов весна, Ольжича, та проте завжди повного ніби якогось важкого передчуття.

Коли тут думка ніби стихає без слова, і ми всі підводимось мовчазно на наших місцях: В наш гурт увійшов Він, Найвищий Вождь, полк. Євген Коновалець.

На фронті

Дорогі Друзі!

Це дивна і таємнича своєю глибинню така візія спомину. Спомину, що влонюється вам у душу так міцно і так глибоко, як рідко якийсь інший спомин з мого, вже не такого то короткого життя. Так, розпізнає душа, це Він, полковник Коновалець. Бо єсть в ньому, в його по-статі, в його погляді, в його кожному русі щось, що Ви, побачивши раз, не забудете ніколи. Бачите, коли б важка турбота, як абстрактне поняття, могла прибрати людську постать і подобу, то я думаю, що вона мала б обри-

си полк. Коновалця, такого, яким я бачив його вперше в хаті полк. Сушка. Дещо тремтячою рукою я підніс йому у привіт китицю конвалій; він взяв її з якоюсь болючою усмішкою, яка, одначе, на його устах зараз згасла, і його обличчя застигло знову в суворій задумі, що пригадала мені обличчя котроїсь з подоб Мікель Анджелио. І здавалось мені, що в усій душі, в усій істоті цієї чудної, неповторно серйозної людини, тліє ще гнів Хмельницького на необережного Ждановича. І гнів і розпач народу заради Переяславського договору з царем. І всі муки Лебедина й Батурина з рук ката Петра після Полтави... І все інше, інше та інше, все, чим кривавилась Україна, аж ген до паціфікації Пілсудського і сталінського голоду на Великій Україні...

Така до трагізму глибока повага думки, такий до трагізму гострий відсвіт чуття був у земній подобі, якій ім'я:

Євген Коновалець.

І отак, щойно пізнавши його особисто, я зрозумів гарзд, чому він у війську називався залізним командантом, і як організатор Січових Стрільців, тих святих людей, як їх звало населення — добув такої слави і авторитетного значення.

І чому під Його проводом УВО і ОУН стали епохальними явищами в історії нової України. І чому під Його впливом так усеціло обнолювалась і душа вавилонського раба і паралітика на роздоріжжі в народі. І як це він зміг виховати таких крицевих душею революціонерів, як командант Головінський і січовий Ахіл — Федь Черник. І чому така імпозантна всебічна була його діяльність. Бо той вояк і полковник Євген Коновалець був і тактиком, і стратегом, і дипломатом, який чужі країни і народи — як ось Литву і Фінляндію — так само вмів приєднувати для української справи, як і рядовиків підпілля. І зрозумів я теж, чому з такою

геройською готовістю молоді юнаки ішли по його наказу на найнебезпечніші діла, і чому вони гинули за українську Справу так без скарги, як Білас і Данилишин, а опісля Ольжич і Чемеринський, і Олена Теліга, Олійник і Іван Рогач.

Та, проте, не заспокоював його ніякий успіх, його замисли ширшали, як круги тієї води, куди кинеш камінь. Читайте лише високоцінну працю проф. Ю. Бойка про діяльність Полковника щодо осередніх земель нашої Батьківщини, то побачите, як залізна рука тієї людини вміла будувати революційні підпілля і під оком Сталіна на Великій Україні.

Ось чому так важно було московському Вараві вбити його бомбою в Роттердамі!

І як тільки я уявляю Його пошматоване тіло десь у якимсь роттердамським затишші, так і пригадується мені та Його болюча усмішка, з якою він прийняв колись мою китицю конвалій.

Спи ж, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі!

Але, позбавлені лютим ворогом обох славних командармів, ми не лишилися осамітнені. У нас є їхній наслідник, в якому заховалась вся велич, вся слава, вся душа доби Петлюри і Коновальця.

У нас є їхній єдиний наступник, співтворець УВО й ОУН — полковник Андрій Мельник, і його шеф генеральної булави, генерал Микола Капустянський.

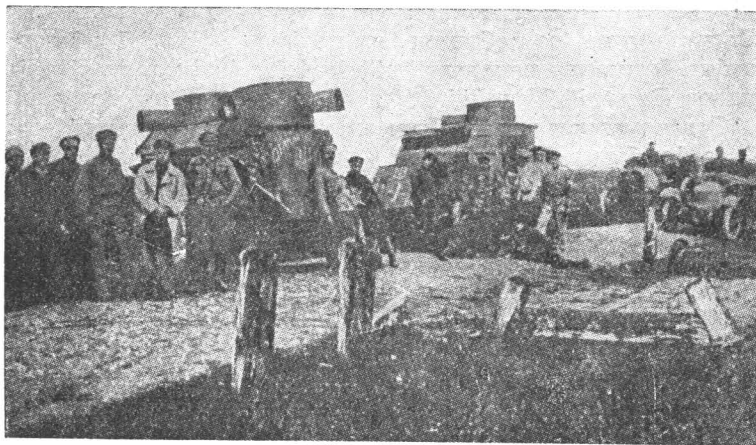
Дорогі Друзі!

Щасливі тим, що полковник Андрій Мельник очолив націоналістичний Рух і ОУН, ми під його проводом продовжуємо визвольні змагання, кожен на тому відтинку і в тій ділянці Творчого, що їй нам Господь призначив. І пам'ятаючи прекрасні слова Ольжича про те, що

Нікому ніколи не стерти,
Що сріблом ясної сурми:

«Шкодуємо тільки, що вмерти
Удруге не зможемо ми»

треба нам засвідчити нашу вірність і відданість ідеї українського націоналізму і Націоналістичного Руху, та Організації Українських Націоналістів, кермованих перешче їх основоположником Євгеном Коновальцем, а тепер їх співосновоположником Андрієм Мельником, на

Панцирники «Отаман Коновалець» і «Отаман Мельник»
Автопанцирного Дивізіону Січових Стрільців

славу українського народу, що має стати новою Гелладою культурного світу. Станьмо хрестоносцями української Справи. А всеціла і всеповна єдність, здруження і збратання всіх шарів українського громадянства для однієї мети під прапором Організації Українських Націоналістів хай допоможе нам до остаточної перемоги.

І це буде найвища пошана для Симона Петлюри і Євгена Коновальця.

ДМ. КОСТИК

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ

В 15-ТУ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ТВОРЦЯ НОВОЇ ЕПОХИ

I.

Революція на Сході Європи у фіналі першої світової війни нашого століття відкрила була навстіж двері перед усіми: перед одиницями й перед народами. Кожний нарід і кожна одиниця мали в той час всі можливості виявити свої здібності. До таких одиниць, що неочікувано й несподівано виявили себе належали насамперед — Симон Петлюра й Євген Коновалець. Ті ж, які і в тодішні найкращі часи залишились маленькими, пересічними амбітниками, намагались пізніше применшувати і Петлюру і Коновальця: — «Петлюра — це полтавський семінарист», твердили одні. «Петлюра — це колишній поручник «земгусарів», писали інші. «Коновалець — це тільки полковник і більш нічого», гукали ще інші. «Коновалець — Вождь Української Нації з галицького Зашкова», — писав злобно Ярослав Чиж.

Так уперто принижували їх всі ті, що задовольнялися сірим животінням чи на Землях, чи на еміграції.

А за часів революції всі були при старті: Винниченко, Порц, Швець, Микита Шаповал і ряд інших, а не тільки єдиний Петлюра. В Українській Армії, що в часи революції формувалась, були тисячі старшин, а з них сотні вищих старшин. Для всіх були однакові можливості й однакові шанси. В одних були таланти, були

здібності, які себе повністю, чи частинно виявили, а в інших тих здібностей не було, і в часи революції вони залишились такими, як і були до її вибуху — звичайними, пересічними людьми, ліпшими чи гіршими виконавцями, але не державної міри творцями.

Коли Симон Петлюра належав до Революційної Української Партії, а пізніше до Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, які намагались воскресити в українському народі ідею самостійної України, то Євген Коновалець до ніякої української партії не належав. Полковник належав до того передвоєнного наймододшого, але вже активного покоління, яке тільки самостійної України прагнуло і в боротьбі за неї хотіло бачити весь український нарід.

Симон Петлюра мав більше щастя, бо ще до першої світової війни він не тільки ідейно, але й — так би мовити — практично був' соборником. Він встиг побувати і в Галичині, і на Кубані, і в багатьох місцях Правобережжя. Євген Коновалець був соборником-ідеалістом, що формувався на історії Козаччини та Шевченковому «Кобзарі», як і вся тодішня галицька молодь. Такі соборники-ідеалісти тодішнього часу завжди думали: «Там Україна, там відбувались великі історичні події, там столиця соборної України, там Печерська Лавра, Чигирин, там Батурин!..» Але ж бо не бракувало й по другому боці Збруча таких, які бачили протилежно: «Там, — казали вони й гордо підносили свої чола вгору, — там українські часописи, там українські народні й середні школи, там українські партії, там українські послы, там українська мова навіть в університеті, там українське національне життя, там... Галичина, там наша Україна!» Ось так і тут і там, по обох боках Збруча, формувався той соборник-ідеаліст, який прагнув одного: самостійної України, в якій мають бути з'єднані всі українські землі.

З таких соборників-ідеалістів відроджувалась українська збройна сила вже в першому місяці війни 1914 року. В її ряди ставали також і ті наддніпрянці, що перебували на той час в Галичині. І такі ж соборники-ідеалісти кинулись у вир революції, щоб зараз же, з менту її вибуху докладати всіх зусиль до здійснення свого ідеалу.

Може той ідеал був би в часи революції став тривалою дійсністю, якби більш як сто тисяч галичан, австрійських вояків, повертаючи з російського полону, були негайно включені в українську боротьбу та працю. Може!.. Чому так не сталося? На це склались дві головні причини: тілесна виснаженість наслідком важкого полону й революційний хаос. Це друге перерішило справу і величезна більшість повернулась на захід, покидаючи Наддніпрянщину в найважчі часи. Повернувшись, вони не приховували свого невдоволення з подій в Україні. А між тими полоненими поворотцями були не тільки десятки тисяч звичайних вояків, але й тисячі старшин та підстаршин, людей національно свідомих, українських патріотів-ідеалістів. Будувати самостійну Україну — так! казали вони. Битись за самостійність України — так! — завзято підкреслювали вони. Мітінгування, ширення деморалізації, витворювання хаосу, партійні спори, це — не будування, — заперечували вони.

Так, це не були ті «запорожці, що по пеклі гуляють!» Але це й не були ті, яких щойно треба було переконувати в тому, що вони українці, що треба будувати на румовищах московської імперії Українську Державу. Все це вони знали й розуміли, а тому й чекали одного від уряду — чітких наказів: де треба стати і що робити.

Отже тільки дуже мала частина галичан, з-посеред полонених, хоч і виснажена таборами, залишилась в Україні, не злякавшись ні революції, ні хаосу. Навпаки революцію розуміла вона, як найліпший, най-

більш догідний момент для здійснення всенароднього ідеалу. Між тими, що залишились, одними із перших були — Євген Коновалець і Андрій Мельник. Вирвавшись з московського полону, пробрались разом до Києва, щоб у вирі революції доложити всіх сил і знання для будування самостійної Української Держави.

«Може большевики були б нас і не перемогли, якби ми були слухали порад Коновальця» — казав не один раз в Празі колишній міністер освіти УНР покійний Ол. Лотоцький.

II.

Людина-творець не лякається ні хаосу, ні стихії, ні революційної бурі. Свої здібності виявляє він дуже часто серед тих найважчих обставин. Він творить, так скажу, з нічого. І так почалось формування Січових Стрільців. Ідеалісти, творці, бойовики ставили свій задум вище свого «я», вище свого стану. Це не була революційна демагогія, це був виїмковий доказ, що для них тільки ідея була понад усе. А тому, кожний, хто вступав у ряди Січових Стрільців, мусів знову починати як звичайний рядовик. Всі свої військові ступені треба було залишити перед брамою касарень Січових Стрільців. Хіба такий ідеалізм не може бути прикладом? Навіть такий антимілітарист, як Винниченко, був зачарований Січовими Стрільцями: — **«Таке військо, — казав він, — трапляється раз на тисячу років!»** **«Вони завжди відмовляються від признань, похвал, чи підвищення їх у військових ступенях»** — казав проф. Грушевський. **«Дивні люди, ті Січові Стрільці!»** — стверджував він.

Стаючи опорою уряду Української Народньої Республіки, Січові Стрільці були ще слабкі, щоб протиставитися гетьманському переворотові, який зразу ж знайшов сильну опору в німецькій окупаційній армії. Дальших кілька місяців наполегливої праці перетвори-

ли Січових Стрільців у потужну силу, на яку цілковито зміг оперти свої дії Український Національний Союз. Одначе і в тих нових обставинах Січові Стрільці залишилися вірні ідеї самостійної України, складаючи устами Андрія Мельника обітницю перед гетьманом, вірно служити так довго, як довго існуватиме самостійна Україна. Проголошення гетьманом 14. листопада 1918 року федерацію України з Московщиною звільнило Січових Стрільців від їхньої обітниці. Це дуже важливий факт в тодішніх часах мінливого думання, революційного наставлення й безупинного політичного мандрування.

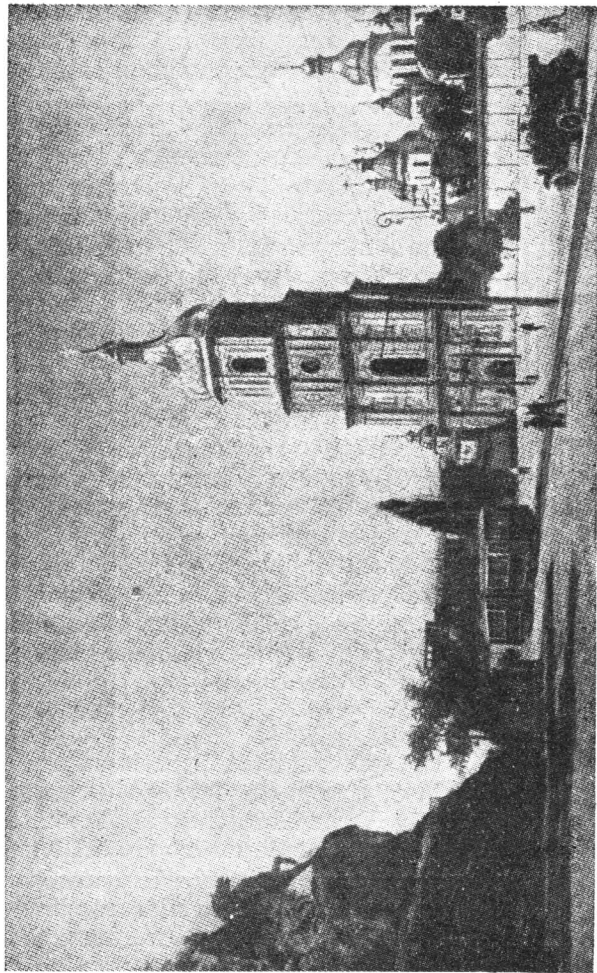
Ця стійкість погляду, думки й прямування по простолінійному, хоч і важкому шляху до самостійної України, заманіфестувала себе ще раз безсмертно-велично. Після перемоги під Мотовилівкою 18. листопада 1918 року Євген Коновалець за згодою Стрільцької Ради вибирається на побачення до гетьмана Скоропадського. Іде до того, проти кого підняв повстання й якого на полі бою переміг. Він і старшинство Січових Стрільців готові залишити і надалі при владі гетьмана, якщо тільки відкличе свій акт федерації України з Московщиною. І ще раз Євген Коновалець ризикує своїм життям, ідучи в москалями обсаджений Київ. Перемога під Мотовилівкою — це перемога самостійної України, і гетьман це повинен визнати. Чи міг дати Євген Коновалець ще кращий доказ своєї державної мудрости, виключности ідеалізму й повної відсутности особистих амбіцій? Адже він був свідомий того, що коли б гетьман прийняв умову, то для нього, Коновальця, не було вже місця в рядах Січових Стрільців. Гетьман, щоб сяк-так рятувати свій авторитет, був би усунув його з Армії і зліквідував формацію Січових Стрільців. Але безумовне служіння ідеї самостійної України диктувало Полковникові йти на таке пониження до переможеного, до того, який актом федерації заперечив IV. Універсал.

Виступ Січових Стрільців з Білої Церкви й перемога під Мотовилівкою, а вкінці ця зустріч з гетьманом Скоропадським є вимірами великого українського патріота й державного мужа Євгена Коновальця. Аж до кону він залишився незламний і прямував безупинно раз обраним шляхом. А повоєнні й пореволюційні часи були аж надто бурхливі; українські патріоти кидалися в усі сторони, мов риба у сітях.

Після розв'язання Корпусу Січових Стрільців, Євген Коновалець нагадує Наполеона після битви під Ватерлоо — Командир без війська! Але не така доля йому судилася! Незабаром він уже кермує Українською Військовою Організацією! І ще один доказ, що він не прагне ніякої влади. Після скасування договору з ген. Денікіном Євген Коновалець вважає за можливе для себе співпрацювати з президентом Петрушевичем. Але коли після рішення Ради Амбасадорів Петрушевич починає нову свою орієнтацію на Москву та Радянську Україну, Коновалець не вагається ані на мент виступити одверто в боротьбу проти Петрушевича і його орієнтації так, як над Дніпром виступив проти Скоропадського в ім'я самостійної України.

Все це нині може видаватися не одному — самозрозуміле. Мовляв, інакше й бути не могло! Між пасивним думанням і мріянням та активним виступом-дією є безмежна віддаль. Було в тодішні часи чимало таких, які схвалювали орієнтацію Петрушевича на Москву, як і було чимало таких, які схвалювали орієнтацію на Варшаву. Було чимало таких, які обстоювали «нормалізацію». Гаразд, що нині ті люди зовсім інакше думають. Щоб тільки це нове думання, цей їхній новий погляд були тривалими. Та при згадці про цих людей не можна оборонитися від аналогії, яка мала місце більш як чверть-сторіччя тому в Празі.

В 1924 році прибув до Праги Винниченко й на швидку руку zorganizував, чи радше хотів zorganizувати но-

Софійська площа у Києві — свідок слави
Січових Стрільців

ву партію: «Єдиний Український Національний Демократичний Революційний Соціалістичний Фронт». Він чесно сповідався зо всіх своїх гріхів і помилок. А було їх і багато, і аж надто важких. Проф. Олександр Лотоцький похвалив за цю одверту, щирю сповідь Винниченка. «Але ж де є й яка гарантія, Дорогий Володимире Кириловичу, що завтра Ви не зробите нових помилок?» — питав він.

Нині вся українська громадкість і за самостійну соборну Україну, і за революційно-визвольну боротьбу, і за безкомпромісовість і непримиримість супроти ворогів України і за... аж до остаточної і повної перемоги. І колись так думали, але не так діяли. Коли тисячі й тисячі українських патріотів мучились по большевицьких концентраційних таборах та в'язницях, найшли для себе можливим деякі світочі української науки і політики вертатись один за другим в УРСР «для державного будівництва». Згадати б тільки проф. Грушевського, В. Винниченка, О. Жуківського і десятки їх співробітників. На Західніх Землях знайшлись серед тодішньої інтелектуальної еліти «ікроїди», які довгий час виповнювали сальони большевицького консуляту у Львові. Коли тисячі й тисячі українців мучились у польських в'язницях та в Березі Картузькій, найшлись були і такі, що заходились «нормалізувати» ті відносини на Західніх Землях України.

III.

Період збройної боротьби на полі бою кінчався в листопаді 1920 року. Нічого вже не змінив у цьому навіть Другий Зимовий Похід Юрка Тютюнника. Тодішній уряд УНР не тільки був зв'язаний договором з Польщею, але й перебував на території Польщі. Це позбавляло його бази, на якій він міг би діяти чи підготовляти свої дії на Наддніпрянщині. Всі ті зв'язки, які ще існували між урядом УНР і Землями, мусіли рватись з кожним

роком. Поза Рідними Землями перебував і другий уряд, президента Петрушевича, якого зв'язки з Галичиною також безупинно слабшали, щоб врешті припинитись.

Цю нову ситуацію, що витворилася наслідком договору між ворогами самостійної України, глибоко проаналізував і збагнув полковник Євген Коновалець. Треба було діяти по-новому в нових обставинах, щоб ні вороги, ні зовнішній світ, ні український нарід не вважали здійснення ідеї самостійної соборної України випадковим і вже проминулим явищем, плодом упадку двох великих імперій.

Нарід, який програє війну, мусить поносити і її погані наслідки, з яких найважчим є внутрішнє заломання. Такого заломання не уникнув і український нарід. Навіть еміграція частинно заломлювалася. Тільки численні повстання на Наддніпрянщині і підпільна боротьба на Західніх Землях допомогли українському народові успішно пройти важку національно-моральну кризу й зберегти віру в поновне здійснення свого ідеалу. Уважний спостерігач міг дуже легко зауважити, як зникала моральна депресія, як людей знову наповняла віра, як ті понурі й придавлені, «дерті сумнівами й биті стидом» знову випростовувались і готові були на новий бій. Так, це було діло полковника Євгена Коновальця й його найближчих співробітників — полк. Андрія Мельника, полк. Романа Сушка, сот. Юліяна Головінського, сот. Омеляна Сеніка і ін.

Сьогодні ніхто не в силі сказати, як пішов би був розвиток українських подій між двома війнами, коли б не було Євгена Коновальця й гурту його однодумців. Хто в спроможності заперечити, що фікція, створена Москвою — «Радянська Україна» — не полонила б була українців Західніх Земель, зокрема молоде покоління? Хто може з певністю твердити, що акція президента Петрушевича, Сельроб-а та КПЗУ були б не здобули перемоги над слабким національно-державним настав-

ленням, яке щойно було переможене на полі бою ворогами України? Катастрофа була ще більша, як до революції. Аж чотири держави розшматували український нарід і його територію, доконавши ось так найбільшого злочину в ХХ. ст. Росло неприхильне наставлення Галичини до наддніпрянської еміграції за її орієнтацію на Польщу. Не маліло теж неприхильне наставлення цієї ж еміграції до українців Галичини за їхній договір з ген. Денікіном, а пізніше орієнтацію Петрушевича на Москву. Всі обставини сприяли не нам, а ворогам України й важко навіть уявити собі ті спустошення, яких могли доклати вороги в українському народі після упадку самостійної соборної України, коли б не розгорнулася протиакція УВО, очолена полк. Євгеном Коновальцем.

Правда, не бракувало поза Українською Військовою Організацією сильних національно й духово одиниць, як напр. Дмитро Донцов. Але наприкінці минулого і на початку нинішнього сторіч також не бракувало сильних національно й духово одиниць, як наприклад, Микола Міхновський, а проте активне українство тодішнього часу не пішло за Міхновським. В наших обставинах, а мабуть так буде і в майбутньому, провід належатиме людині, наділеній великими організаційними та бойовими здібностями, людині, яка бореться і зброєю здійснює національну ідею.

IV.

Організуючи боротьбу проти ворогів, так на Західніх Землях, як і на материку, — Євген Коновалець ніколи й ніде не виступає проти Симона Петлюри. Помилку Головного Отамана, що нею був Варшавський договір, Євген Коновалець хоче виправити безпосередньою дією. Тому бойкот перших виборів до польського союму. Тому присяга мільйонів українців у Галичині боротись проти накиненої неволі, не визнати рішення Ради

Амбасадорів, докладати всіх зусиль, щоб якнайскорше скинути вороже ярмо! Але не так він вимірює помилку президента Петрушевича. Такого ставлення Євгена Коновальця не можна спрощувати більшими симпатіями до Симона Петлюри, хоч і ніде правди заховати, що Полковник любив наддніпрянців більше, як галичан. Також правдою є, що від галичан він завжди більше вимагав, часто картав, або й усував їх, тоді як до наддніпрянців він мав іншу мірку й важко з будьким із них розставався.

Довгі роки тривала така підпільна боротьба, яку не можна інакше назвати, як підготовчим етапом до нового, великого, не по назві, а по діях небувалого в найновішій українській історії — організованого українського націоналізму, завданням якого стало піддержати й здійснити Українську Революцію. Отже не тільки звольна боротьба, але й чіткість національно-державної концепції, що має бути здійснена Українською Революцією. Весь нарід мусить це сприйняти. Тим то українська стихія мусить в добу революції прийняти і національний зміст і сильні форми Української Держави.

Можна робити тільки припущення, що цього прагнув і до цього змагав Полковник ще в 20-х роках, безпосередньо по війні; що вже тоді провів він аналізу причин, які склалися на нашу тимчасову програму й, прямуючи від етапу до етапу, здійснював свої пляни. Важко сказати з певністю так, бо Полковник навіть своїм найближчим співробітникам не зв'язався із своїми задумами. Він бо аж-надто добре знав, що кожна нова ідея викликає в українця відрухово, без надуми, негативну реакцію. Нічого в цьому дивного! Український нарід є народом осілим з консервативним способом мислення й консервативним способом діяння. Український нарід має всі прикмети європейського осілого народу, що шляхом еволюції й численних воєн здобував і закріп-

лював свою територію, розбудовував своє життя, як в духовій, так і політичній та матеріальній ділянках. Питоменністю українського народу є його стихійність, але вона не йде в парі з революційним завзяттям, пляновістю і творчістю та реформаторською наснагою. Тому то й українській стихії не можна було надати характеру української революції, хоч як цього прагнули провідні люди в 1917-19 роках. Бурхливе українське море розливалось в різних напрямках, але в одне русло ніяк вложитись не хотіло.

Насувається питання, чому Євген Коновалець почав оформлювати Націоналістичний Рух щойно в 1926 році, хоч тут і там існували вже групи українських націоналістів?

Відповідь проста і ясна: невиразна політика тодішніх українських політичних чинників, яким Євген Коновалець, зайнятий визвольно-революційною акцією, до того часу довіряв, їхні компроміси з окупантами і «сменовеховство», як наслідки тих хитань і компромісів, що в половині 20-тих років розрослися до загрозливих розмірів, заставили Євгена Коновальця по смерті Симона Петлюри вглянути в те все і протидіяти тому, щоб в обличчі назріваючих міжнародних подій, що він їх вірно передбачав, оберегти український нарід перед новою деморалізацією, а українську **справу** від нового удару. А оберегти можна було лише сильним націоналістичним рухом. Тому то Полковник упродовж двох років провів підготовчу працю, щоб в листопаді 1927 року покликати до життя Провід Українських Націоналістів, зложений з представників поодиноких націоналістичних груп чи організацій, щоб продовж дальших чотирнадцяти місяців підготовки, в січні-лютні 1929 року, скликати Перший Конгрес Українських Націоналістів і створити одну Організацію Українських Націоналістів, яка тепер повела не лише революційно-визвольну бо-

ротьбу, але й безкомпромісову визвольно-політичну акцію, так внутрішню, як і міжнародню.

Полковник мав багато здібностей, які були між собою дуже добре поєднані. Перше і основне для революціонера і політика — це його інтуїція, яка була в блискучій гармонії з його нервовою структурою, яка дозволяла йому далеко наперед передбачати події й їх розвиток. Друга його непересічна здібність — це аналізувати події і дію людей у них. Третя — це організаційний хист. Дальшою його здібністю була його пляновість, супроводжувана нетерпимістю до імпровізації. Реалізація того чи того пляну — це було мистецтво, сповнене тільки йому притаманною тактикою. Не любив ніколи розпочинати бою, коли не був до нього готовий, але й ніколи не ухилявся, коли йому такий бій був накинений. Немов інстинктивно відчував завжди, звідки може прийти удар. Був постійним ініціатором нових починів, чи розбудови вже наявного.

Але всі ці якості були б не виявили себе так яскраво, якби до них не приєднувалися ще дві — невичерпаність його динамізму й сила його працездатности. Була це людина з природи криштално чесна. Завжди приймав одверту дискусію в ім'я добра справи, ніколи не хитрував і ніколи в дискусії нікого не заскакував. Не любив таких маневрів. Всі ці здібності творили гармонійну цілість, тісно між собою пов'язані одним звеном, яке важко нам назвати якимсь словом. Була це віра в здійснення ідеї? Було це незнищима завзяття? Навіть і його найближчі співробітники, які були подекуди втаємничені в пляни, потягнення та труднощі й кризи, спочатку Української Військової Організації, а пізніше Організації Українських Націоналістів, ледви чи зуміли б з непомильністю назвати це одним словом.

Так справді воно було: не раз ним кермована Українська Військова Організація стояла над пропастью і не один раз над нею стояла Організація Українських На-

ціоналістів. У кривавій нерівній боротьбі часто постають такі ситуації!

Важкі події прийшли в 1930 році. У Харкові відбувся процес Спілки Визволення України, а кілька місяців пізніше залютував польський погром на Західніх Землях і позначились перші вияви «нормалізації». Щодо процесу Спільки Визволення України, за яким Полковник стежив з великою увагою, він з'ясував свій погляд словами:

«Період діяльності старшого покоління в боротьбі за самостійну Україну закінчився цим процесом, самообвинуваченням і запереченням нашої правди на вимогу Москви. І там вже починає діяти нове покоління. Вірно, що воно буде ліпше за своїх попередників».

Не треба забувати, що на процесі в Харкові головним обвинуваченим з молоді був Павлушков і на цьому процесі була мова про зріст українського націоналістичного руху і на Центральних та Східніх Землях України.

Чи мав Полковник зв'язки з Східніми Землями України? Немає сумніву, що так! Одначе важко сказати, чи навіть в його архівав лишилися якінебудь сліди про це, так суворо зберігав він ті зв'язки перед ким би воно не було. Навіть ті, що кожноденно з ним співпрацювали, мало що можуть сказати про ці зв'язки. Були це безпосередні, чи тільки посередні зв'язки, для чого міг Полковник використовувати українців у Румунії, Туреччині, чи балтійських державах? А може якраз навпаки, утримував зв'язки, вживаючи для цього шляху найбільш віддалених держав?

V.

Кермування діями на велику віддаль є можливе й успішне при доброму наладнанні оперативного та виконного органів. Як в Українській Військовій Організації, так пізніше в Організації Українських Націона-

лістів оба ці органи перебували постійно на Рідних Землях. В таких обставинах Полковник мусів не тільки перебувати в постійному зв'язку з Крайовою Командою УВО, але й часто відбувати поїздки на стрічі, чи то з командантами, чи з іншими членами булави Крайової Команди. Такі стрічі були заздалегідь дбайливо підготовлювані, як і програми обговорення різних справ та прийняття зобов'язуючих командну булаву чергових оперативних дій.

Одначе Полковник постійно мав на увазі, що ні Українська Військова Організація, ні Організація Українських Націоналістів не були тотожні з регулярною армією. Тому з одної сторони, він залишав велику свободу Крайовій Команді у переведенні оперативних рішень, а з другої сторони мусів приймати на свій рахунок не тільки успіхи, але й неуспіхи тієї боротьби. В хвалу Полковникові й крайових командантів УВО, які чергувались в наслідок ув'язнень, чи розконспірування, треба сказати, що майже завжди була однозгідність і додержана їхня беззастережна підчиненість Полковникові. Правда, довгі роки це була «Стара війна», бувші високі старшини Української Армії, які в часі світової і пізніше визвольної війни були командантами, вміли не тільки давати, але в першу чергу одержувати накази й їх виконувати.

Наладнання зв'язків з Рідними Землями було також по-мистецьки проведене. Ті зв'язки йшли різними шляхами, як через Карпати, Данціг, чеський Тешин та інші міста й місцевості. Ніколи не дозволено було втримувати зв'язків тільки одним шляхом, як і ніколи не можна було надуживати тими зв'язками. Зв'язки були одною із постійних турбот Полковника й він їх дбайливо пильнував. Для них не щадив він ні грошей, ні зусиль своїх, чи своїх найближчих співробітників. Завжди такі зв'язки мусіли бути покриті найбільшою тайною й Полковник вибухав люття, коли хтось цієї тай-

ни не беріг, або не ставився з належною увагою й обережністю до справи зв'язків.

Не зменшувались, ані не слабшали ті зв'язки навіть тоді, коли німецьке міністерство внутрішніх справ позбавило Полковника права постійного перебування на території Німеччини й він був змушений переїхати до

Полк. Є. Коновалець з сином
(вересень 1937)

Женеви. Завдяки цим численним і добрим зв'язкам з Рідними Землями Полковник ліпше визнавався в крайових справах та подіях, як не один українець, який там постійно перебував. Навіть з Женеви Полковник дуже часто виїжджав на стрічі з крайовиками і віддаль

його перебування в новому осідкові, не справляла для нього ніяких перешкод, чи труднощів.

Так само підтримував він постійні зв'язки з визначними українцями на Західніх Землях. Не завжди і не в кожному випадку підтримував такі зв'язки за допомогою членів УВО чи ОУН. Наприклад, мав він раз-у-раз контакти з Митрополитом Шептицьким, але ніхто не знав, як ті контакти наладнано, як їх використовує Полковник і які думки Митрополита. Молоді, надто гарячі, а ще більш претенсійні, так зв. «крайовики», відчували якусь особисту образу, чи приниження, коли і перед ними Полковник зберігав тайну цих зв'язків.

Чи передбачував, чи відчував Полковник прихід подій? Про одне, чи друге свідчить хочби такий факт, що влітку 1930 року він ухилився від побачення як з представником УНДО і з представником УРСР, що такі стрічі самі пропонували. В осени того року прийшов польський погром, розв'язання сойму і нові вибори в Польщі. А треба мати на увазі, що Полковник ніколи не любив ізольовати себе, поривати зв'язки з українськими партіями. **Бо ріст українського організованого націоналізму він хотів бачити, як нормальний природний процес, а не насильний.** Тому швидше треба припускати, що ухилення від пропонованих зустрічей мало куди глибші причини і обґрунтування. Дальший хід подій вповні це виправдав.

VI.

Один із англійських морських капітанів, під команду якого був відданий новий військовий корабель, звернувся із таким запитом до старого моряка: «Що потрібно, щоб наш корабель мав успіхи в боях?» — «Потрібно, щоб Бог обдарував його своїм щастям», — відповів моряк. Чи полковника Коновальця, чи Січових Стрільців, Українську Військову Організацію, Організацію Українських Націоналістів Бог наділяв щастям? — в цьому

годі сумніватись, те щастя було! Бо як сказано, не один раз і одна, і друга Організація стояли над пропастю. І всі три ним очолювані Організації мали в боях щастя. Не один раз зазнавали великих, можна сказати, навіть величезних втрат, а проте в швидкому часі вони ставали ще сильнішими. Згадаймо похід з Білої Церкви, бій під Мотовилівкою і здобуття Києва зі стотисячною німецькою та білогвардійською залогою. А пізніші операції — Проскурівська, Карабаївська, Бердичівська і десятки різних фронтових боїв Січових Стрільців! Хіба тут наш Самойло Величко не ствердив би ту «Божу руку, що своєї помочі додавала» для здобуття перемог!

А боротьбу проти Польської Держави, боротьбу, ведену такими малими силами, з такими мізерними засобами, чи не можна назвати величними досягненнями, щасливо-успішною! А те поширення українського націоналістичного руху на всіх українських землях і ген аж за моря й поміч, яка звідти для боротьби приходила, чи це тільки наслідки праці, успіхи зусиль, пропаганди, чи також особистого щастя Полковника! А ті найближчі його співробітники з тисяч членів, яких він особисто добирав, хіба це не було щастям Полковника! Можна багато ще навести фактів, які вказують незаперечно, що, побіч численних здібностей, Полковник мав також велике щастя.

Але не мав щастя Полковник бути в постійному зв'язку з ширшим українським громадянством. Це викликало в нього душевний біль, на що він часто жалівся, і навіть заздрив тим щасливцям, що такі зв'язки мали. Також не мав Полковник щастя до грошей. Правда, він ніколи за ними не гнався, і в цьому напрямку не виявляв ніяких бажань, одначе факт залишається фактом.

Кожний, хто кермує збройною боротьбою, чи приймає в ній безпосередню участь, мусить бути безупинно свідомим того, що в кожному менті він може впасти на полі бою. Але чим довше триває війна, чи збройна бо-

ротьба, в якій людина приймає безпосередню участь, тим вона з тою постійною небезпекою смерти зживається; тому кулі, гранати, шрапнелі, міни й бомби не викликають у неї ніякої нервової реакції. Війна стає для неї нормальним станом її життя. Тому й багато, дуже багато вояків та старшин Українських Армій ніяк не були придатними до підпільної боротьби. Ці люди призвичаєні були до одвертої війни, до одвертого наступу на ворога — «в білий день і в чистому полі»; конспірувати, вести боротьбу так, щоб ворог не бачив та не спіймав бойовика, — цього «ремесла» щойно треба було вчитися й до нього треба було мати певні здібності.

З небезпекою смерти вповні зжився був полковник Коновалець. Він був свідомий, що веде збройну боротьбу, що б'є ворогів і що в кожному менті вороги можуть також і його смертельно вдарити. Ще на довгі роки до Роттердаму підготовляли спершу поляки, а пізніше москалі, атентат на Полковника. В 1930 році, коли Польща п'яніла в погромах українського населення Галичини, коли впав від польських куль сот. Юліян Головінський, Полковник одержав кодованого листа від крайового команданта, який повідомляв, що польське міністерство внутрішніх справ прийняло рішення — «зліквідувати» Полковника. Але це рішення не було виконане тільки тому, що Полковник перебував на той час в Женеві, центрі міжнародньої політики й що в швидкому часі через Женеву проїздив маршал Пілсудський, направляючись на Мадеру.

Кілька років пізніше швайцарська поліція викрила пляни Москви на вбивство полковника Коновальця. Москва хотіла зліквідувати Полковника при допомозі швайцарських комуністів, які й були швайцарським судом покарані.

Це два пляновані ворогами атентати, про які Полковник знав, а було чимало плянів, про які тільки доходили неперевірені чутки, але вони не мали наймен-

шого впливу на Полковника. Він постійно відмовлявся від всякої охорони, яку придати Полковникові не один раз хотів ПУН. Це тривожило найближчих його співробітників, які й просили Полковника, й робили йому докори, одначе він завжди був у цій справі неуступчивий. Правда, втримання постійної охорони вимагало великих грошових засобів, а коли мати ще й на увазі, що Полковник дуже часто бував у роз'їздах, то треба було б оплачувати і поїздки цієї охорони. Не тільки, що фінансові засоби Організацій майже ніколи на це не дозволяли, але й на таку витрату грошей Полковник ніколи не погодився б. Бо в грошових видатках Організацій Полковник не тільки був дуже дбайливим господарем, а майже з правила скупим. Врешті, неможливо було йому погодитись з тим, що з його наказу гинуть бойовики, а він мав би себе оточувати окремою охороною. Це була постійно збережена та вояцька відвага-мужність, яку здобувається тільки у війні, а тому на завваження й вимоги своїх найближчих співробітників він заєдно відповідав: — **«Коли ворожа рука має мене вбити, то ніяка охорона мене не врятує»**. І насправді Полковник не помилявся і в цій для нього смертельній небезпеці.

VII.

З прикрістю доводиться ствердити, що навіть нині є ще дехто з українців, що нездібний усвідомити собі вирішальну роллю, що її виконав український організований націоналізм у найважчий період української нації, себто по упадку самостійної соборної Української Держави. Для нас, українських націоналістів, було очевидне, що звільна, але завзято й пляново вороги намагаються встановлювати свій державний лад на наших землях і так проводять всебічну акцію, щоб у майбутньому не можна було повторити ні 22. січня, ні 1. листопада. Всі вороги без вийнятку вважали, що коли їм по-

щастило перемогти на фронтах Українські Армії то з цієї перемоги треба скористати так, щоб у майбутньому ніколи такі війни не повторилися. Українські землі мали стати на вічні часи невіддільною власністю наших ворогів. Очевидна річ, що більшість українців думала протилежно. Але від думки до організованої боротьби було дуже й дуже далеко.

Місце вибуху бомби

Хотілось зберегти легальність нашого національного існування й нашої національної творчості. Як це поєднати з нашою нелегальною боротьбою? Коли таке поєднання було в перші повоєнні роки сяк-так можливе, то після визнання польської суверенності над Галичиною воно було вже виключене. Те саме можна сказати й про

інші частини Західніх Земель. На Центральних і Східніх Землях України ситуація була такою, що не допускала хоч би найменших українських легальних проявів.

Упадок самостійної України й запроторення решток української збройної сили за колючі дроти поставило весь український нарід в повну залежність від ласки ворогів. Ніяких міжнародніх договорів вороги не респектували й ніяка зовнішня сила не могла примусити їх до виконання міжнародніх зобов'язень. В такій ситуації навіть існування українських легальних установ та інституцій було тільки питанням часу. В ім'я їх існування треба було на Західніх Землях України визнати польську, румунську і чеську суверенність та їм підпорядкуватись. Таке визнання і підлягання в нічому не зобов'язувало ворогів, які продовжували свій наступ, планово ліквідувати ті українські легальні установи, щоб по 15 роках дійти до «законного» виселювання українців, «законного» позбавлення права українців набути за гроші українську землю, «законної» Берези Картузької, «легального» нищення українських православних церков і насильного насаджування польського католицизму. Більше цього, навіть той невинний вияв українського патріотизму — ношення вишиваної сорочки, чи мазепинки — викликало у ворогів реакцію, яка виявлялась дуже часто побоями до крови українських хлопців та дівчат.

VIII.

Коли одверта війна Українських Армій на полі бою припинилась, коли десятки тисяч українських вояків перебували у ворожих таборах, виснажені довголітньою війною й змасакровані тифами, коли легальність тодішнього уряду УНР звільна переходила від дійового до символічного стану, — надзвичайно розумно, що свідчить про нього, як великого державного мужа й борця, писав про цю ситуацію Симон Петлюра в журналі «Табір» (1. 58):

«Мистецтво стратегії має діло з кров'ю людською, йде через трупи й руїну матеріальних цінностей. Струн і можливостей її не можна натягувати без кінця й краю, як не можна їх і все на новий лад ставити. В кожному відповідальному і заздалегідь передбаченому політичному питанні міжнародньої політики своєї держави стратегія має обов'язок дати ясну відповідь: чи відповідає воно інтересам оборони краю, може чи не може витримати він своїми мобілізаційними напруженнями певні комплікації, що випливають з політичних плянів та комбінацій Держави».

Так воно й насправді було! В тих обставинах замикався, закінчувався період війни Українськими Арміями. Починалась нова боротьба на новий лад, новими методами і новими засобами, а головне новими людьми, які перебували на українських землях. Мала горстка вчорашніх старшин та вояків піднялась на це нове діло, враховуючи виключно все нові річники підростаючої української молоді, яка мала поповняти ряди бойовиків.

Бо загальна втома була не тільки від важких воєн, не тільки від безвиглядності змінити в швидкому часі ту ситуацію, але й втома приходила від тієї боротьби, що її проводила Українська Військова Організація. Українці відчували ту втому й домагалися припинення боротьби, забуваючи два важливі фактори, — що вороги також були втомлені боротьбою і що в українську боротьбу включаються нові річники молоді й тим самим виснажені фізично зможуть відійти з фронту боротьби. Для нікого немає сумніву, що коли б не ці нові річники української молоді, які були включені в боротьбу, вона була б ущухла і найпізніше в 30-тих роках припинилася б. Вороги, які були також втомлені, розраховували на українську виснаженість.

Але нові потягнення, які зробив Полковник Коновалець, звели на нівець пляни ворогів. Це створення Ор-

ганізації Українських Націоналістів й її рішучі дії, проваджені майже виключно молодим, цвтомним поколінням, кермованим досвідченими, загартованими бойовиками-старшинами. Розпачливі акти ворогів, як погром в 1930 році й проведений Москвою голод 1932-33 роках найкраще свідчать про це. Одначе навіть такими рішучими засобами вони не могли зліквідувати визвольної боротьби.

Це розуміли навіть чужинні державні мужі. Міністер закордонних справ одної великої потуги поставив був у 1930 році в Женеві ось такий конкретний запит:

— Якби примусити Польщу, щоб вона виконала супроти українського народу свої міжнародні зобов'язання, то чи український нарід задовольнися б цим?

— Ні! Бо український нарід прагне своєї державної самостійности і тільки за цю самостійність бореться!

— Я так і думав! — потвердив дану йому відповідь міністер.

Отже перемога над втомою, здобуття і втримання ініціятиви в боротьбі були можливі тільки завдяки своєчасному виступові Української Військової Організації, вчасному постанню та швидкому розвиткові українського організованого націоналістичного руху, який припинив деморалізуючі і розкладові опортунізм та «сменовеховство», опанував десятки тисяч української молоді й велику кількість колишніх активних учасників визвольних воен. Ідеалістичний світогляд українського націоналізму та оформлення Українського Націоналістичного Руху в Організації Українських Націоналістів з її революційно-бойовими засобами та безкомпромісовою визвольною політикою спаяли поновно українську націю, не зважаючи на ворожі кордони на нащій території, підняли її до боротьби за віднову своєї держави без огляду на силу ворожих режимів, ворожих неволь, ворожої зброї. По обох боках Збруча і на еміґрації позначився великий духовий ріст завдяки укра-

їнському націоналізмові. По всіх столицях великих потуг Організація Українських Націоналістів мала своїх постійних членів, завданням яких було деклярувати неважність тих міжнародніх договорів, якими знищено самостійну соборну Українську Державу, а також завзято доводити, що визвольна боротьба продовжується й буде тривати так довго, поки український нарід не обновить своєї державної самостійности.

Зближалась друга світова війна і ствердити треба, що український нарід на всіх землях був національно-духово й морально сильний, щоб у ту війну заангажуватись за здійснення свого ідеалу. В такій національній і моральній силі була готовою і вся українська еміграція. Вороги відчували велику небезпеку й тому знищили того, хто ту силу створив й вірою весь український нарід надхнув, який тільки чекав його поклику до бою.

Надмірно болоче відчув і український нарід і вся його еміграція ту трагедію, що сталась в Роттердамі. Але з певністю можна сказати, що без українського організованого націоналізму не було б самостійної Карпатської України, як і не було б тієї збройної боротьби на українських землях в часі другої світової війни та після неї. Також з певністю можна сказати, що та збройна боротьба була б куди могутнішою й завдала б ворогам куди більших втрат, якщоб вони не послабили Організацію Українських Націоналістів внутрішнім розколом.

IX.

Дуже часто українські противники українського націоналізму твердили, що український націоналізм постав і формувався під впливом чужих націоналізмів, а в першу чергу — німецького націонал-соціалізму та італійського фашизму. Такі твердження є не тільки абсурд, але й принижують український нарід, який немов би був нездібний на свій власний розвиток. Коли

звернутися до історії українського національно-політичного відродження, то в ній знаходимо («Записки» НТШ, Львів), що перша тайна Організація Українських Націоналістів постала була в Петрограді біля 90-х років минулого сторіччя й завдання, методи та засоби її покриваються цілковито з тими завданнями, методами та засобами Організації Українських Націоналістів, творцем якої був полковник Євген Коновалець. Таємна революційна Організація Українських Націоналістів в Петрограді, творцями якої були українські студенти, не виявила належної активності тільки тому, що вона звернулася за благословенням до проф. М. Драгоманова. Замість благословення, великий ліберал та федераліст угробив цю організацію.

Виступ Миколи Міхновського припадав на ті часи, коли в Європі взагалі ніхто й не думав про націоналізм, коли Мусоліні був соціал-демократом, а Гітлер хлопчиком, щоб стати також соціал-демократом.

Врешті, націоналізми, що творились під впливом німецького націонал-соціалізму чи італійського фашизму, — всі вони зникли. А було їх багато: наприклад — чеський фашизм, творцем якого був ген. Гайда; болгарський, сербський, румунський, польський, мадярський, а навіть еміграційний московський націоналізм — все це належить вже минулому. Як бачимо, не можна ідей, чи ідеологій запозичати в чужих народів; коли вони не є органічним виявом народу, вони швидше чи пізніше мусять зникнути. А там, де націоналізм виростає з ґрунту, він сповняє величезну роль. Ми є свідками постанови націоналізму у народів Азії, Африки, Індонезії, значить продовжується доба націоналізму зі здебільша позитивними вислідами в цих народів.

Але багатьом і багатьом українцям стає аж щойно сьогодні ясно, що український націоналізм є природне явище в українському народі. І ті українці віддають належну оцінку великій особистості, якою був полкєв-

ник Євген Коновалець. Як нині внутрішньо представ-
лялося б українство без українського націоналізму?
Як нині представлялася б державна ідея на міжнарод-
ньому форумі, коли б не десятки років отої важкої бо-
ротьби, як продовження боротьби наших Армій, що їх
проводили Українська Військова Організація і Органі-
зація Українських Націоналістів? Тільки завдяки цій
боротьбі, а не завдяки чисельності нашого народу, ми

Пошарпане тіло Покійного

можемо нині мужньо й завзято протиставитися всім
тим натискам потуг, що хочуть і нас звести до боротьби
з большевицьким режимом. Виключність боротьби за
наш національно-державний ідеал, постійний і могутній
наголос, що його клав і кладе український організа-

ний націоналізм, стали тими факторами, яких ніякими компромісами не задовольнити, ніякою силою не зламати і не знищити.

Ось так на руїнах самостійної соборної України, з розшматованого на чотири частини народу виросла нова могутня спаяна сила. Обставини в неволі ніяк не сприяли тому ростові. Чи це не найкращий доказ живучості й постійно відроджуваної сили українського народу? Полковник Євген Коновалець найбільш переконливо довів, що кожний нарід є виключним творцем своєї долі. Колись доля нашого народу змінилась, як легальне місце гетьмана Івана Мазепи зайняв Московою встановлений гетьман Іван Скоропадський, а на еміграції опинився гетьман Пилип Орлик. Але в найновішій історії сталося протилежне, коли від виходу на еміграцію й припинення збройної боротьби Симона Петлюри визвольну боротьбу очолив полковник Євген Коновалець. Він не претендував бути легалізованим наступником Симона Петлюри, бо не про це йому йшло, хоч він ним фактично був і за такого його вважав весь український нарід після смерті Симона Петлюри. Навіть коли йому представники чужинних держав дораджували, щоб творив новий уряд, він рішуче від цього відмовлявся.

Х.

Нині, по 15. роках від дня смерті творця нової епохи в житті й історії українського народу, ми в неспромозі ще дати всебічну оцінку величі полковника Євгена Коновальця. Згадаймо хоч би ці віщі слова Полковника:

«20. сторіччя буде визначатися небувалим розвитком націоналізмів у всіх народів.»

Чи ці віщі слова були сказані у зв'язку з розвитком московського імперіялізму й московського більшевизму, який щойно тепер на заході починають охрищувати його правдивим ім'ям — «червоного фашизму»? Чи це було сказане на підставі обновленого націонал-соціалізм-

мом німецького імперіялізму? Чи це дальший новий етап у розвитку поодиноких народів? Ми є тільки спостерігачами, як націоналізм в багатьох народів народжується, розвивається, могутнішає. І не тільки в поневолених, але й у державних народів. Нині народи сприймають націоналізм як щось природне і його вповні виправдують. Не так було тоді, коли полковник Євген Коновалець творив український організований націоналізм. Тимто й виключно завдяки йому український народ випередив у своєму розвитку багато інших народів.

Цей наш стан мусить бути вдержаний. Ініціатива в боротьбі, ініціатива в духовій ділянці, ініціатива в національно-політичних ділянках є в наших руках. Ось що дав його твір, хоч від смерти Полковника проминуло вже 15 років.

Багато є таких, які могли б сказати: але ж це не було виключне діло полковника Євгена Коновальця! Тисячі й тисячі людей спільно з ним творили це діло. Тисячі й тисячі піддержували його матеріально. Мільйони людей підтримували його морально. Отже без всіх цих людей, без матеріальних засобів Полковник не здійснив би своїх задумів, був би не зміг впродовж 20 років вести безупинну успішну боротьбу. Так, це правда! Але нам при цьому пригадуються слова маршала Жоффра, які він сказав після виграної битви над Марною у вересні 1914 року, коли деякі французи твердили, що це не маршал Жоффр, як головний командувач французької армії, виграв ту битву:

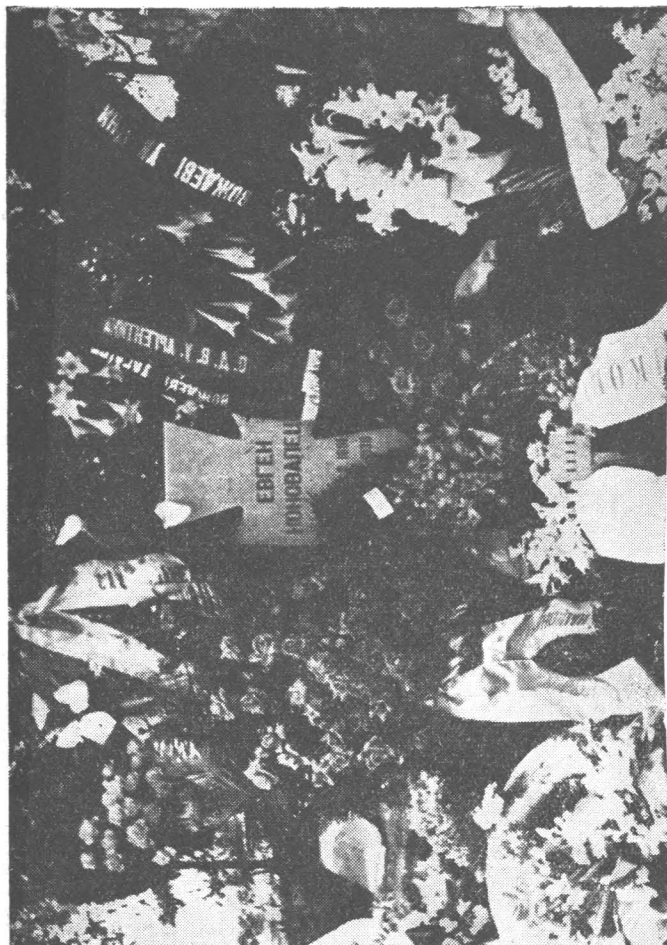
— Нашу перемогу можна багатьом приписати, але я знав і знаю дуже добре, що коли б замість перемоги прийшла була поразка, то за неї тільки я був би відповідальний».

І на 20-літню безупинну боротьбу полковника Євгена Коновальця нині кожний українець покликається, хоч

багато є таких, які ні до Української Військової Організації, ні до Організації Українських Націоналістів не належали, ні безпосередньої, ні посередньої участі в тій боротьбі не приймали. Бо та боротьба була і є боротьбою українського народу за здійснення його найвищого ідеалу. І всі українці нині вірять, як націоналісти, так і не націоналісти, що цією боротьбою український нарід скине вороже ярмо й відновить державну самостійність своєї України.

✻

Коли Україна не заснула й бур'яном не поросла, як це сталося було після бою під Полтавою, як це могло статись після листопаду 1920 року, коли вона вийшла знову на арену світової історії і то проти волі цілого світу — то в цьому безсмертна заслуга й велич полковника Євгена Коновальця.

Могилы в Роттердамі

P.I.U.F., 3, rue du Sabot, Paris 6^e

